

Mirosław Grewiński

Cyfryzacja i innowacje społeczne – perspektywy i zagrożenia dla społeczeństwa

Cyfryzacja gospodarki i sfery społecznej, która dokonała się w ostatnich dwóch – trzech dekadach, przerasta najsmielsze wyobrażenia, jakie towarzyszyły prekursorom technologicznym, którzy kilkadziesiąt lat temu rozpoczynali prace nad technologią cyfrową i komputerową.

Technologie informatyczne i nowe możliwości komunikacji elektronicznej całkowicie zmieniły relacje handlowe, gospodarcze i społeczne, a także rynek pracy, branże i profesje. Coraz większy i szybszy dostęp do zasobów, produktów i usług, jaki jest możliwy dzięki rozwojowi Internetu, całkowicie zmienia współcześnie sposób prowadzenia przedsiębiorstw, styl i formę komunikacji oraz reklamy i promocji. Społeczeństwo globalne staje się społeczeństwem cyfrowym, gdzie technologie jako innowacje społeczne zmieniają styl pracy, formy edukowania się i rozwoju, przynależności do sieci społecznych czy wzorce konsumpcyjne. Pokolenie młodzieży, wchodzące dzisiaj na rynek pracy, to generacja wychowana od dzieciństwa w bezpośrednim kontakcie z technologiami i Internetem, która rzeczywistość wirtualną zaczyna traktować jak realną, a realną czasami jak nierzeczywistą.

Należy jednak podkreślić, że nie wszyscy na świecie mają możliwość korzystania z technologii i dobrodziejstw Inter-

netu. Ponad połowa mieszkańców globu nie ma styczności z siecią i technologiami informatycznymi. Z kolei ci, którzy nadużywają technologii popadają w różne problemy – uzależnienia, nowe choroby cywilizacyjne, patologie i dysfunkcje. Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie: Czy rozwój gospodarki cyfrowej i innowacji społecznych związany jest z perspektywami czy raczej z nowymi formami zagrożeń, także w kontekście rozwarstwienia społecznego i nowych rodzajów ryzyka socjalnego?

Cyfryzacja jako innowacja społeczna

Najprościej mówiąc, cyfryzacja gospodarki to proces wprowadzania technologii do sfery technicznej, ekonomicznej, organizacyjnej i społecznej, wykorzystującej technikę cyfrową i systemy informatyczne. Jest to działalność mająca na celu wprowadzanie urządzeń cyfrowych i systemów cyfrowych w rozmaite dziedziny społeczno-gospodarcze. Należy zgodzić się z poglądem, że *cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa jest jedną z najbardziej dynamicznych zmian naszych czasów, która otwiera nowe możliwości w tworzeniu modeli biznesowych, a zarazem niesie za sobą niepewność oraz różnego rodzaju zagrożenia związane m.in. ze społecznymi skutkami automatyzacji procesów wytwórczych czy szeroko rozumianym bezpieczeństwem* [Pieregud, 2016, s. 11 i nast.]. Cyfryzacja

z pewnością jest główną siłą napędową innowacji i zmian w większości sektorów gospodarki, ale także głębokich zmian społecznych i kulturowych. Jak twierdzi J. Pieregud [2016], kluczowymi czynnikami napędzającymi rozwój gospodarki cyfrowej są obecnie:

- Internet rzeczy (Internet of Things – IoT) oraz Internet wszechrzeczy (Internet of Everything – IoE),
- wszechobecna łączność (*hyperconnectivity*),
- aplikacje i usługi oparte na chmurze obliczeniowej (*cloud computing*),
- analityka dużych zbiorów danych (Big Data Analytics – BDA) oraz duże dane działające jako usługa (Big-Data-as-a-Service – BDaaS),
- automatyzacja (*automation*) oraz robotyzacja (*robotisation*),
- wielokanałowe (*multi-channel*) oraz wszechkanałowe (*omni-channel*) modele dystrybucji produktów i usług.

Innowacje, w tym innowacje społeczne, to kolejny, trudno definiowalny termin, który robi olbrzymią karierę w ostatnich latach, zarówno w naukach technicznych jak i w ramach szeroko rozumianej humanistyki. Jest to związane z faktem, że coraz większa presja konkurencyjności we wszystkich obszarach życia społecznego i gospodarczego wymusza konieczność poszukiwania coraz bardziej innowacyjnych, kreatywnych rozwiązań, produktów, usług, przebudowy instytucjonalnej, stymulowania procesów, które mogłyby zaspokoić coraz to nowe potrzeby obywateli – konsumentów, ale także przyczyniać się do rozwoju gospodarczego i społecznego danego kraju [Grewiński, Karwacki, 2015].

Jak twierdzi G. Sempruch [2015], innowacje społeczne były niejednokrotnie przedmiotem zainteresowania uczonych na przełomie wieków, szczególnie w czasach dużych przeobrażeń cywilizacyjnych. Dotychczas jednak zawsze pozostawały poza głównym nurtem dyskusji.

Ich znaczenie w ostatnich latach istotnie wzrosło, przesuując je w centrum dyskursu na temat sposobów i metod działania odpowiednich dla współczesnych wyzwań społeczno-gospodarczych. Innowacje mają interdyscyplinarny charakter i mogą być analizowane z perspektywy różnych dyscyplin naukowych, przede wszystkim ekonomii, socjologii, polityki oraz pedagogiki. Ostatnio coraz więcej pisze się o innowacjach w polityce społecznej [Sempruch, 2015].

Istnieje wiele definicji innowacji społecznych. W najbardziej ogólnym podejściu zakłada się, że są to wszelkie nowe działania społeczne, mające na celu polepszenie jakości życia osób, narodów, całych społeczności. Zgodnie z definicją przyjętą przez NCBiR, innowacje społeczne to *rozwiązania, które równocześnie odpowiadają na zapotrzebowanie społeczne jak i powodują trwałą zmianę w danych grupach społecznych. Mogą być to produkty, usługi, metody, narzędzia, modele itp...*

Innowacje są chętnie poszukiwane w działalności gospodarczej i przemysłowej przedsiębiorstw i ich właścicieli, jako kreowanie lub wdrażanie nowatorskich produktów i usług, często powiązanych z nowymi technologiami czy też nowymi formami zarządzania. Pozwalają one często wytwarzać wysoką wartość dodaną i efekty synergii. Coraz większe znaczenie mają one również w realizowanej polityce społecznej, gdzie poszukuje się nowatorskich lub alternatywnych rozwiązań systemowych, organizacyjnych lub w konkretnych metodach interwencji, aby lepiej odpowiadać na zmieniające się potrzeby obywateli i by sprostać nowym kwestiom społecznym. Polityka społeczna staje się przestrzenią poszukiwania zarówno innowacyjnych modeli i rozwiązań systemowych, jak i innowacji w stosowanych metodach, instrumentach, usługach, sposobach finansowania i zarządzania za-

daniami socjalnymi. Poszukuje się z jednej strony najlepszych praktyk poprzez *benchmarking* rozwiązań między poszczególnymi państwami, po drugie szuka się alternatywnych sposobów prowadzenia polityki społecznej, które dawałyby większą skuteczność i efektywność przy zachowaniu wysokiej jakości usług społecznych i socjalnych [Grewiński, 2011].

Pojawiające się co jakiś czas w nauce i w praktyce nowatorskie rozwiązania w polityce społecznej są próbą usankcjonowania świeżych idei i rozwiązań, które znalazły zastosowanie w jakimś modelu *welfare state* na świecie. Wiele dla poszukiwań innowacji w polityce społecznej zrobiły instytucje Unii Europejskiej, które poprzez takie działania jak: Strategia Lizbońska, Strategia 2020, Europejska Strategia Zatrudnienia, Europejska Strategia Integracji Społecznej oraz przez liczne programy i projekty finansowane z Europejskiego Funduszu Społecznego i z innych źródeł, wspierały innowacyjne, często międzynarodowe projekty wymiany doświadczeń, transferu wiedzy czy implementacji sprawdzonych praktyk do głównego nurtu polityk publicznych. Przykłady inicjatyw wspólnotowych EQUAL z lat 2004-2006 czy PROGRESS, wielu projektów innowacyjnych, finansowanych z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, mogą świadczyć o determinacji UE do poszukiwania nowatorskich rozwiązań w polityce społecznej, która musi odpowiadać na zupełnie nowe, nieznane dotąd zjawiska socjalne. Zmiany demograficzne i na rynkach pracy, masowe migracje, nowe choroby cywilizacyjne, nowe patologie społeczne, przeobrażenia rodziny oraz w obrębie systemu edukacyjnego sprawiają, że bez poszukiwania nowatorskich rozwiązań polityka społeczna będzie musiała pozostać w tyle za potrzebami obywateli i nie będzie mogła skutecznie przeciwdziałać zagrożeniom [Grewiński, Marzano, 2017].

W tym miejscu warty podkreślenia jest fakt, że innowacyjność zawsze była przedmiotem zainteresowania biznesu jak i polityki społecznej, gdzie poszukiwano nowych teorii, koncepcji czy modeli, produktów i usług. Innowacje społeczne należałoby jednak odróżnić od innowacji w polityce społecznej. O ile te pierwsze są powiązane często z biznesem/rynkiem i mają wpływ na ogół społeczeństwa, o tyle te drugie dedykowane są tylko pewnemu obszarowi polityk publicznych i najczęściej dotyczą usprawnień na rzecz jakiejś konkretnej grupy socjalnej. Innowacje społeczne mają szerszy obszar zastosowania, natomiast innowacje w polityce społecznej zamykają się w konkretnym segmencie działalności państwa, samorządu i innych instytucji społecznych, których działania są ukierunkowane na konkretne grupy społeczne i kwestie socjalne [Grewiński, et al., 2017].

Innowacje społeczne mające wpływ na społeczeństwo globalne

Jedną z największych innowacji cyfrowych ostatnich 30 lat stało się upowszechnienie na całym świecie Internetu, a także rozwój mediów społecznościowych (*social media*). Internet całkowicie zmienił rzeczywistość gospodarczą, społeczną i form komunikacji, która stała się niezwykle szybka. Nieograniczony wręcz dostęp do ogromnych zasobów wiedzy, nauki, kultury, rozrywki sprawił, że świat nabrał ogromnego przyspieszenia – to co kiedyś trwało tygodniami a nawet miesiącami, dzisiaj można osiągnąć w ciągu jednego dnia a czasami nawet szybciej – w ciągu godziny lub minuty. Poczta elektroniczna, Skype, możliwość prezentacji multimedialnych na odległość zmieniły relacje międzyludzkie i biznesowe, przyspieszyły komunikację i sposoby podejmowania wyborów i decyzji. Upowszechnienie Internetu można porównać do wynalezienia koła i elektryczności, uznać za globalną rewolucję innowacyjną. Dzięki Interneto-

wi powstały miliony miejsc pracy na całym świecie związanych z technologiami IT, obsługą stron internetowych, prowadzeniem portali społecznościowych itd. Wynalezienie wyszukiwarek internetowych ułatwiło selekcjonowanie informacji i szybkie pozyskiwanie zasobów. Internet stał się globalnym narzędziem informacji i komunikacji, bez którego trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie dzisiejszych społeczeństw, gospodarek, rynków zbytu i rynków pracy. Sklepy internetowe, biblioteki wirtualne, nieograniczony dostęp do muzyki, filmów, możliwość zamawiania właściwie każdego produktu lub usługi przez Internet wpłynęło na całkowite przeobrażenie zachowań konsumenckich. W roku 2016 z Internetu korzystało 3,42 mld osób, czyli ponad 40 proc. światowej populacji. Oznacza to jednak, że blisko 60 proc. nie miało dostępu do Internetu i nie korzysta z jego dobrodziejstw.

W mediach społecznościowych aktywnych jest 2,3 mld osób, a 3,8 mld to unikalni użytkownicy urządzeń mobilnych (telefonów, smartfonów, tabletów itp.). Aktywnych użytkowników mobilnych urządzeń było 2 mld.

Wartym podkreślenia jest fakt, że ewolucja korzystania z Internetu nie jest jednakowa we wszystkich krajach. Tempo zmian jest największe na Bliskim Wschodzie, gdzie w ciągu 12 miesięcy liczba internautów wzrosła aż o 17 proc., do ponad 21 mln użytkowników. Region APAC odnotował największy wzrost bezwzględnej liczby użytkowników Internetu – do prawie 200 milionów użytkowników – co przekłada się na imponujący wzrost o 12 proc. rok do roku. Każdego dnia w regionie APAC pół miliona osób skorzystało po raz pierwszy z Internetu w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy – to jest sześciu nowych użytkowników na sekundę. Największa penetracja Internetu jest w Islandii (98 proc.), tuż za nią są Bermudy (97 proc.) i Norwegia (96 proc.). Na dru-

gim końcu zestawienia znajduje się Korea Północna, gdzie zaledwie 7000 osób ma dostęp do Internetu. A biorąc pod uwagę, że w Korei Północnej nie ma dostawców usług internetowych, są to więc głównie cudzoziemcy korzystający z Facebooka na urządzeniach mobilnych. W Polsce penetracja Internetu wynosi obecnie 67 proc. [WeAreSocial, 2016].

Internet i telefon dotykowy a procesy nowych zagrożeń społecznych

Na uwagę zasługuje fakt, że współcześnie wirtualizacja staje się rozszerzeniem świata realnego, szczególnie dla pokolenia Z. Dla młodych osób w wieku 15-25 lat, Internet staje się światem realnym a nie wirtualnym. Jest to bowiem pokolenie, które od urodzenia miało dostęp do technologii i Internetu. Młodzieży trudno wyobrazić sobie sytuację, że pokolenie ich rodziców dorastało bez Internetu, komputerów osobistych i telefonów komórkowych. Pojawia się polaryzacja społeczna na cyfrowych autochtonów i cyfrowych migrantów. Migranci musieli przyuczyć się do technologii, ale w dużym stopniu odstają oni od młodych, którzy wykorzystują bardzo zaawansowane programy i techniki, które wynieśli ze szkoły, domu i środowiska rówieśniczego. Młodzi ludzie, spędzający nawet po 4-6 godzin dziennie na Facebooku, Instagramie, WhatsApp czy Twitterze, wszystko uzyskują natychmiast, co prowadzi do nowych problemów zdrowotnych i psychospołecznych, uzależnień od komputera, gier, społeczności internetowych. Psychologowie i psychiatrzy alarmują, że coraz częściej młodzi ludzie cierpią na Syndrom FOMO (*Fear of Missing Out*) – lęk bycia poza siecią. Internet stwarza zresztą szereg innych problemów, takich jak łatwy dostęp do pornografii, sekt, subkultur, również tych powiązanych ze światem przestępczym [Lizut, 2014]. Network, jaki można zawiązać dzięki Inter-

netowi, może mieć pozytywny, ale także negatywny charakter.

Cyfrową innowacją globalną, która zrewolucjonizowała społeczeństwo i dała nowe możliwości pozyskiwania informacji i komunikacji, stał się telefon dotykowy – smartfon. Jeszcze 10 lat temu mało kto przypuszczał, że telefon dotykowy zastąpi tradycyjną „komórkę”. Firma Nokia, która była liderem telefonów komórkowych dekadę temu, prawie zbankrutowała nie przewidując potrzeb ludzi i nowych funkcjonalności urządzeń dotykowych. Ludzie pokochali takie telefony, de facto stały się one małymi komputerami osobistymi. Niektórzy twierdzą więc, że nazwa telefonu jest archaiczna, gdyż urządzenie to wcale nie służy przede wszystkim do dzwonienia, ale do wyszukiwania informacji w Internecie, sprawdzania maili, komunikowania się za pomocą mediów społecznościowych. Funkcje telefonu są dopiero na 4-5 miejscu. W telefonach dotykowych mamy stały dostęp do Internetu i jego zasobów. Badania przeprowadzone w 2015 r. w USA wykazały, że 90 proc. osób wraca po telefon, jeśli zapomni go zabrać z domu. Sukces smartfona wziął się także stąd, że jako wielofunkcyjne urządzenie jest ono zintegrowane bardzo często z innymi urządzeniami cyfrowymi – komputerem stacjonarnym lub laptopem, telewizorem, odtwarzaczem CD/DVD i innymi aparatami. Aplikacje na telefony dotykowe, oferowane przez rynek, dotyczą aktualnie praktycznie wszystkiego. Telefon jest więc urządzeniem do komunikacji, uczenia się, pozyskiwania informacji, urządzeniem służącym do rozrywki (gry, aplikacje muzyczne, filmowe itp.). Smartfony stają się pragnieniem coraz młodszych, potencjalnych użytkowników. Już 5-6 letnie dzieci domagają się od rodziców zakupu telefonów, które stają się dla nich marzeniem pierwszej potrzeby. Intuicyjne korzystanie z tych urządzeń powoduje, że już najmłodszy użytkownicy świetnie sobie radzą. Prawdopodobnie ry-

nek telefonów dotykowych będzie się rozwijał, gdyż co roku na świecie przybywa 10-15 proc. nowych użytkowników.

Niewątpliwie Internet, jako mega-innowacja społeczna, stworzył olbrzymie szanse rozwoju dla nowych przedsiębiorstw, zawodów i rynków. Także rozwój komputerów osobistych i telefonów dotykowych z 24-godzinnym dostępem do zasobów Internetu, całkowicie zmienia społeczeństwo i sposób komunikacji oraz relacje międzyludzkie. Kreatywni, młodzi ludzie, dzięki Internetowi i nowym aplikacjom na telefony/komputery dorobili się miliardowych fortun. Internet stworzył nowe możliwości nabywania towarów i usług, ale także nowe możliwości edukowania (*e-learning, on-line education, distance-learning*). Wielu ludzi na całym świecie uczestniczy w edukacji nieformalnej, korzystając codziennie z zasobów Sieci. Coraz większym problemem staje się jednak umiejętność selekcjonowania treści i informacji. Wiele młodych osób ma w związku z tym kłopoty z koncentracją, syntezą czy łączeniem treści w logiczny wywód. Manfred Spitzer wywołał kilka lat temu w Niemczech ważną dyskusję twierdząc, że cyfryzacja może prowadzić do demencji wśród ludzi, nadużywających technologii w procesie uczenia się i wychowania. Jego głośna książka pt. *Cyfrowa demencja – w jaki sposób pozbawiamy rozum siebie i swoje dzieci*, stała się fundamentem krytyki dotyczącej nadmiernej cyfryzacji procesu poznawczego, szczególnie u dzieci i młodzieży. Spitzer w swojej książce bardzo krytycznie odniósł się do nowych mediów i nowej „pseudokomunikacji”. Twierdzi, że nadmierna cyfryzacja i technologie ograniczają możliwości mózgu i proces zapamiętywania. Ponadto, pisanie ręczne (a nie na komputerze) ma kluczowe znaczenie dla rozwoju dziecka. Komputer, według niego, ma bardzo negatywne skutki psycho-somatyczne dla młodych (m.in. uzależnienia). Promowana przy okazji cyfryzacji wielozadaniowo-

wość powoduje coraz większe trudności z koncentracją, solidnym wykonywaniem zadań, kłopoty z uważnością. Tablety dla dzieci – to według Spitzera zło edukacyjne, którego powinno się zabronić. Inna krytyka nadmiernego korzystania z Internetu i komputera została przedstawiona przez Roberta Putnama w książce *Our kids – The American Dream of Crisis*. Putnam, m.in. w kontekście komputeryzacji i cyfryzacji, wskazuje na problem nierównego dostępu do technologii, asymetrii informacji i przede wszystkim na fakt, że dzieci biednych korzystają z Internetu bezmyślnie – traktując go głównie jako rozrywkę a nie jako źródło wiedzy i nauki. Niektórzy eksperci także w Sieci upatrują przyczyn kryzysu odpowiedzialności mężczyzn za rodzinę i dzieci. Jak twierdzi Philip Zimbardo, kryzys męskości, obserwowany w wielu państwach na świecie, związany jest m.in. z technologiami: uzależnieniem młodych mężczyzn od gier komputerowych, łatwym dostępem do pornografii, ucieczką w Internet i do e-społeczności przed problemami dnia codziennego, a także brakiem uważności, nadopiekuńczością rodziców w procesie wychowania chłopców.

Powyższe argumenty wskazują, że Internet i nowe urządzenia cyfrowe niosą za sobą wiele bogactw i dobrodziejstw, ale jednocześnie należy pamiętać o negatywnych skutkach ich nadużywania, szczególnie wśród dzieci i młodzieży.

Elektroniczny pieniądź jako cyfrowa innowacja społeczna

Jako innowację społeczną, która globalnie wpłynęła, między innymi, na zmianę naszych zachowań konsumenckich, ale także na rozliczenia i transfery finansowe między instytucjami bankowymi, należy uznać plastikowy i elektroniczny pieniądź, który od dwóch dekad wypiera tradycyjną formę rozliczeń gotówkowych. Jeszcze stosunkowo niedawno akceptowano na świecie tylko jedną

formę płacenia (gotówka), sporadycznie w użyciu były чеки, szczególnie w państwach wysokiego zaufania społecznego. Współcześnie rozwija się bardzo dynamicznie bankowość elektroniczna i bezgotówkowy obrót towarami i usługami. Społeczeństwa mają coraz więcej możliwości dokonywania różnorodnych form płatności za konsumpcję i nabywanie dóbr i usług, m.in. kartą zbliżeniową, kodami blik, kartą kredytową (debetową) czy e-przelewami. Transakcje bezgotówkowe funkcjonują na całym świecie, z małymi wyjątkami. Możliwość uzyskania kredytu na karcie niezwykle upowszechniła wśród wielu grup społecznych „życie na debecie” – np. wielu młodych ludzi korzysta z dobrodziejstw kredytu na karcie, dlatego socjologowie wprowadzili już termin „generacja karty kredytowej”. Wielkim dobrodziejstwem jest z pewnością rozsiana po całym świecie sieć bankomatów i coraz częściej wpłatomatów, gdzie można bezpiecznie pobrać lub wpłacić środki finansowe w walucie danego kraju bez potrzeby bezpośredniego kontaktu z bankiem. Rozwój bankowości elektronicznej i nowe możliwości bezpośredniego zarządzania swoim rachunkiem online spowodował wielkie ułatwienia przy płatnościach, dokonywaniu przelewów, zarządzania swoim kapitałem, inwestowaniem środków. Oczywiście, pewna część dobrodziejstw XXI wieku jest obciążona ryzykiem, które dotyczy bezpieczeństwa elektronicznych transakcji, ochrony danych osobowych, ryzykiem podszywania się pod inną tożsamość, utraty środków w przypadku działań hakerskich. Upowszechnianie e-bankowości i pieniądza elektronicznego mają jednak swoją drugą stronę – wykluczającą część społeczeństwa z tychże usług. Dotyczy to grup społecznych nisko wykształconych, osób starszych, w zaawansowanym wieku, niesamodzielnych (część osób niepełnosprawnych), którzy nie są w stanie korzystać z dobrodziejstw e-płatności i e-bankowości. Powstaje po-

laryzacja na grupy społeczne włączone w świat elektronicznego pieniądza i osoby wykluczone z tego obiegu. Jest to z pewnością pewna forma wykluczenia finansowego, jaką obserwujemy w biedniejszych regionach świata, ale można ją dostrzec wśród niektórych grup społecznych również w Polsce.

Innowacje w sposobie myślenia o nowym ładzie społeczno-gospodarczym świata

Za innowację społeczną (już niecyfrową) w pewnym sensie można uznać alternatywne myślenie o ładzie ekonomicznym i gospodarczym świata. Światowy kryzys gospodarczy w 2008 r., i jego konsekwencje dla ogółu społeczeństwa, spowodowały powrót do dyskusji na temat obowiązującej doktryny ekonomicznej. Powróciły pytania dotyczące sensu i celów ładu neoliberalnego i jego konsekwencji dla świata. Rozbudowanie i upowszechnienie instrumentów finansowych do ogromnej skali nałożyło na społeczeństwo i gospodarkę nowe ryzyka, które nieznanne były w ostatnich dziesięcioleciach. Pojawił się renesans myśli w obszarze ekonomii społecznej, a także zwrócono większą uwagę na ekonomię współdzielenia (*sharing economy*) jako alternatywy dla neoliberalnego porządku świata, który zrodził wiele nierówności i polaryzacji. W przypadku ekonomii społecznej zaczęto na nowo definiować cele ekonomii i gospodarki, odchodząc od prostych korzyści finansowych, w kierunku łączenia ich z korzyściami społecznymi i środowiskowymi (ekologicznymi). Doktryna ekonomii społecznej w połączeniu z podejściem TBL (*triple bottom line*) miałyby w nowy sposób wyznaczać cele zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego i dobrobytu/dobrostanu całych społeczeństw, a nie tylko wybranych grup sukcesu/interesu [Henriques, Richardson, 2004]. Za interesowanie się ekonomią społeczną w skali globalnej zwróciło uwagę na poglądy

laureata pokojowej nagrody Nobla, prof. M. Yunusa, i jego koncepcji mikrokreduytu, który zmienił oblicze Bangladeszu, ale także innych państw [Yunus, 2011], a w skali regionalnej czy lokalnej nastąpił rzeczywisty renesans przedsiębiorczości społecznej i spółdzielczości socjalnej, częściowo wspieranej również przez Unię Europejską w ramach funduszy strukturalnych (np. w Polsce).

O tym, że przedsiębiorczość w duchu *sharing economy* można uznać za innowację społeczną i gospodarczą, piszą w ostatniej książce autorzy *Sharing economy – gospodarka współdzielenia* [Poniatowska-Jaksch, Sobiecki, 2017]. Twórcy tej niezwykle ciekawej pracy wskazują, że u podstaw tego podejścia znajduje się założenie, że zarówno ludzie, gospodarstwa domowe jak i przedsiębiorstwa dysponują nie w pełni wykorzystanymi zasobami, które należy wprowadzić do obiegu gospodarczego. W ten sposób może dokonywać się wymiana produktów i usług, szczególnie przy wykorzystaniu platform internetowych, które pozwalają na pominięcie pośredników. Ten specyficzny system wymiany polega na odpłatnym, częściowo płatnym lub bezpłatnym korzystaniu z dostępnych i niezagospodarowanych zasobów, będących własnością innych podmiotów. Warunkiem prowadzenia gospodarki współdzielenia jest nie własność zasobów, a jedynie dostęp do nich [Pietrewicz, R. Sobiecki, 2017]. Tego typu przedsiębiorczość można uznać za innowację społeczną, gdyż jest ona zgodna ze zrównoważoną dystrybucją dóbr oraz usług i powrotem do związku rynku z wartościami. Koszty transakcyjne są w tym podejściu mniejsze, gdyż wykorzystuje się tu technologię i cyfryzację do prowadzenia wymiany.

Innowacje w sposobie myślenia dotyczą także różnych obszarów polityki społecznej i poszukiwania najwłaściwszego modelu *welfare state* – od redefinicji całościowego modelu polityki społecznej,

poprzez poszukiwanie nowych systemów i podsystemów polityki społecznej, nowych rozwiązań instytucjonalnych i organizacyjnych, w tym prawnych, nowych świadczeń i sposobów ich finansowania, aż do kreowania nowych usług społecznych i socjalnych oraz partnerstw wielosektorowych. Jeśli chodzi o poszukiwanie nowego paradygmatu polityki społecznej, to w ostatnim ćwierćwieczu powstało w Europie kilka ważnych koncepcji, które były, i w dużej mierze są jeszcze nowatorskie w stosunku do tradycyjnego podejścia do *welfare state*.

Jedną z nich jest polityka aktywizacji, która polega na zmianie funkcji państwa z pasywnego transferu i redystrybucji świadczeń finansowych w kierunku rozwijania usług aktywizacji i integracji społecznej i zawodowej, połączonych ze zwiększaniem szans osób bezrobotnych i wykluczonych na rynku pracy. Państwo staje się bardziej aktywne poprzez swoje instytucje i programy kierujące działaniami na większą inkluzję społeczną, zatrudnienie socjalne i wspierane. Myślą przewodnią jest „praca zamiast zasiłku”, co skutkuje zastosowaniem aktywnych a nie pasywnych świadczeń w ramach systemów polityki rynku pracy i pomocy społecznej [Grewiński, Rymsza, 2011].

Inną, w miarę nowatorską koncepcją jest wielosektorowa polityka społeczna, która polega na rozkładaniu zadań i włączaniu w realizację usług społecznych różnorodnych interesariuszy z różnych sektorów – publicznego, pozarządowego, kościelnego, rynkowego, nieformalnego. W ten sposób tworzy się pluralizm podmiotów oferujących zróżnicowane usługi społeczne i socjalne, tworzy się quasi-rynek konkurencyjnych usług. Podejście to jest ściśle skorelowane z modelem współrządzenia – *governance*, gdzie w sposób partnerski i horyzontalny zarządza się sieciami relacji. Finansowanie wielosektorowej polityki społecznej odbywa się po-

przez model *finance mix*, czyli mieszanych źródeł inwestycji [Grewiński, 2009].

W ostatniej dekadzie, w Europie dyskutowany jest w nauce o polityce społecznej, innowacyjny paradygmat inwestycyjnej polityki społecznej, który być może zastąpi model neoliberalnego podejścia do państwa opiekuńczego, które w większości państw europejskich zdominowało dyskurs przez ostatnie trzy dekady. Inwestycyjny model polityki społecznej polega na jej produktywistycznym traktowaniu nie jako kosztu, który się nie zwraca, ale jako inwestycji, która przynosi korzyści w perspektywie średnio- i długoterminowej. Polityka społeczna traktowana jako inwestycja ma przynosić rezultaty w kolejnym pokoleniu, dlatego niezwykle istotne są w niej takie komponenty jak: inwestycje w edukację wczesnego dzieciństwa, inwestycje w rodzinę i dzieci, inwestycje w kształcenie zawodowe i umiejętności, polityka równych szans dla wszystkich, aktywna polityka rynku pracy i integracji społecznej [Morel, et al., 2015].

Innowacją jest także kwestia deinstytucjonalizacji i integracji usług społecznych. Deinstytucjonalizacja polega na środowiskowej organizacji usług społecznych dla różnych grup społecznych (seniorów, osób niesamodzielnych, niepełnosprawnych itd.), a nie na wyrywaniu ich ze środowiska do różnych domów pomocy społecznej, poza miejscem zamieszkania. Z kolei integracja usług społecznych polega na dostarczaniu różnych usług i świadczeń w jednym miejscu tak, aby było to najbliżej osoby potrzebującej wsparcia. Integracja usług wymaga jednak współpracy i partnerstwa różnych służb i instytucji, dlatego jest trudna do zarządzania i koordynacji [Grewiński, 2008].

Innowacje w usługach społecznych – jeszcze większe wykorzystanie technologii?

Innowacje społeczne dotyczą także konkretnych usług społecznych lub

świadczeń [Grewiński, Karwacki, 2010], w których próbuje się wykorzystać lub zastosować w większym stopniu technologie. Przykładem innowacyjnej usługi społecznej, która nie występuje systemowo w Polsce, jest usługa „Jeden Guzik”. Jest ona dostępna w państwach skandynawskich, w Hiszpanii, we Włoszech i w Wielkiej Brytanii. Polega na tym, że schorowane osoby, samotne, niepełnosprawne, pozbawione opieki, niedołączone, otrzymują specjalne urządzenie cyfrowe, zainstalowane na stałe na ich ciele w postaci dużego elektronicznego guzika. W przypadku złego samopoczucia, omdlenia czy nagłej sytuacji chorobowej (lub z innego powodu), po naciśnięciu guzika wysyłany jest sygnał elektroniczny do operatora, któremu podlegają lokalne służby sanitarne i ratownicze. Operator publiczny lub niepubliczny wysyła natychmiast karetkę pogotowia lub sanitariuszy, którzy zazwyczaj są niepublicznymi podwykonawcami takiej usługi. System wspomagany jest przez GPS tak, aby szybko namierzyć poszkodowanego.

Przykładem nowatorskiego rozwiązania może być również usługa „Złap oddech”, dostępna w wielu krajach Unii Europejskiej (m.in. w Hiszpanii, Szwecji, Wielkiej Brytanii), polegająca na tym, że ludzie mieszkający z osobą zależną mogą raz do roku otrzymać wsparcie od instytucji publicznej w formie sfinansowania miejsca pobytu i opieki dla osoby zależnej w publicznej instytucji opiekuńczej. Alternatywnie mogą otrzymać środki na sfinansowanie opiekuna dla osoby zależnej, który będzie przychodził bezpośrednio do domu. Wszystko to dotyczy przypadku wyjazdu osób zajmujących się na co dzień osobą zależną na urlop czy wypoczynek. Usługa przysługuje raz w roku do 30 dni. Opiekunowie, którzy wyjeżdżają na odpoczynek, otrzymują dodatkowo specjalne urządzenie mobilne (aplikację na telefon), by mieć podgląd jak czuje się

osoba zależna, będąca czasowo pod opieką innych.

Inną innowacyjną usługą, realizowaną z kolei w Austrii i Niemczech, jest „Pomoc Techniczna dla Osób Głuchoniemych i Głuchoniewidomych”. Każda z osób poszkodowanych przez los, która nabyła lub zmienia mieszkanie, może uzyskać usługę w postaci pełnego dostosowania mieszkania do specyfiki swojej niepełnosprawności. Specjalna grupa techników dostosowuje wszelkie urządzenia mieszkania (drzwi, okna, wieszaki, krany, dzwonki, toalety, kontakty, łózka, fotele itd.) do normalnego życia osób niesłyszących lub niewidzących. Całość kosztów adaptacyjnych pokrywa samorząd przy dotacji ze strony państwa.

Na Łotwie ciekawym przedsięwzięciem innowacyjnym jest „Mobilny Salon Fryzjersko-Kosmetyczny”, oferujący osobom starszym, schorowanym, mieszkającym samotnie, często w małych miejscowościach i na wsi, usługę wsparcia przy kąpieli, zachowaniu higieny osobistej, pielęgnacji ciała, włosów i paznokci. Dodatkowo możliwe jest także otrzymanie wsparcia przy sprzątaniu mieszkania czy domu. Usługa ta jest całkowicie darmowa dla osób ją otrzymujących. Za Mobilny Salon płaci samorząd i państwo. Usługa ta jest dostępna dla każdego zainteresowanego raz w tygodniu.

Za innowacyjne podejście do transferów finansowych w polityce społecznej można uznać „Jeden transfer socjalny”, wprowadzony w Australii. Nowatorstwo tego rozwiązania polega na tym, że w systemie pomocy społecznej analizuje się całościowo sytuację materialną i socjalną obywatela/gospodarstwa domowego i przekazuje się wsparcie finansowe za pomocą jednego transferu, którego wysokość jest limitowana. Obywatel nie może uzyskać pomocy finansowej w ramach różnych świadczeń i różnych systemów, tak jak jest w Polsce, gdyż może to powodować nadużycia. Jeden zintegrowa-

ny system informatyczny, widoczny dla wszystkich służb społecznych, wspomaga wiedzę o tym, jaka jest rzeczywista sytuacja osoby potrzebującej wsparcia.

Powyższe rozwiązania to oczywiście tylko przykłady usług i programów, które są rozwijane w państwach o rozbudowanych systemach polityki społecznej lub aspirujących do posiadania istotnych programów społecznych. Niewątpliwie, dążenia do poszukiwania innowacji społecznych będą kontynuowane, by podnieść skuteczność i efektywność dostarczanych usług i świadczeń w ramach systemów polityki społecznej. W Polsce aktualnie mamy kilkanaście źródeł testowania i wdrażania innowacji społecznych w ramach funduszy strukturalnych na lata 2014-2020. Zapewne przyszłość pokaże, co uda nam się wypracować i implementować w główny nurt prowadzonej polityki społecznej.

Zakończenie

Odpowiedź na pytanie postawione we wprowadzeniu do artykułu: czy rozwój gospodarki cyfrowej i innowacji społecznych związany jest z perspektywami, czy raczej z nowymi formami zagrożeń?, także w kontekście rozwarstwienia społecznego i nowych rodzajów ryzyka socjalnego nie jest jednoznaczna. Z jednej strony bowiem, innowacje społeczne poprzez technologie i cyfryzację zmieniają świat, który jest zupełnie inny, aniżeli ten znany nam sprzed 20 czy 30 lat. Proces cyfryzacji stosunków gospodarczych i społecznych, masowy dostęp do Internetu, komunikowanie się poprzez media społecznościowe, przyspieszyły znacznie relacje, ale je również spłyciły. Rozwój komputerów

i telefonów osobistych z 24-godzinnym dostępem do Internetu, czyli z permanentnym dostępem do informacji, całkowicie zmieniło też media i możliwości wykorzystania kontentu. Technologie dają szansę na nowe formy produktów, usług i miejsca pracy. Z drugiej strony obserwowane są jednak coraz liczniejsze zagrożenia ekskluzji cyfrowej, technologicznej i e-finansowej wśród niektórych grup społecznych czy regionów świata. Osoby nadużywające Internetu czy komputerów popadają w nowe formy uzależnień i chorób cywilizacyjnych. Relacje społeczne i formy komunikowania się zmieniają się na „płytsze”. Świat wirtualny staje się dla młodych ludzi światem realnym co może prowadzić do poważnych konsekwencji psycho-somatycznych w przyszłości.

W artykule próbowano jednak ukazać, że innowacje społeczne to nie tylko technologie cyfrowe, ale także poszukiwanie nowych idei i wartości społecznych. Innowacją społeczną jest z pewnością poszukiwanie alternatywnej doktryny ekonomiczno-społecznej z uwagi na globalny kryzys gospodarczy i „wykrzywienia” neoliberalizmu. W dyskursie powraca się do rozwiązań z zakresu ekonomii społecznej, rozwija się też nowa koncepcja ekonomii współdzielenia; poszukuje się także nowego modelu *welfare state*, gdyż ujawniają się nowe kwestie społeczne i nowe formy ryzyka socjalnego, także tych związanych z rozwojem technologii i cyfryzacji. Przyszłość pokaże, na ile globalne i lokalne innowacje społeczne pomagają nam rozwiązywać problemy, a na ile tworzą nowe kwestie społeczne, które trzeba będzie przezwyciężać kolejnymi nowatorskimi rozwiązaniami.

Bibliografia:

1. Grewiński M. [2008], *Integracja czy dezintegracja usług społecznych w Europie – konsekwencje dla wielosektorowej polityki społecznej*, w: *Integracja socjalna z perspektywy członkostwa polski w Unii Europejskiej*, K. Głębicka (red.), Radom, Politechnika Radomska.
2. Grewiński M. [2009], *Wielosektorowa polityka społeczna – o przeobrażeniach państwa opiekuńczego*, Warszawa, Wydawnictwo WSP TWP.

3. Grewiński M. [2011], *New Challenges and Paradigms in the Social Policy – in Search of Innovative Solutions*, in: *European Innovations. Theory and Practices*, Warszawa, Bruksela, IKE.
4. Grewiński M., Karwacki A. [2015], *Innowacyjność jako próba dynamizacji myśli o polityce społecznej*, w: M. Grewiński, A. Karwacki (red.), *Innowacyjna polityka społeczna*, Warszawa, WSP im. J. Korczaka.
5. Grewiński M., Marzano G. (eds.) [2017], *Introduction to social innovation*, Mediolan, Udine.
6. Grewiński M., Rymśa M. (red.) [2011], *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, Warszawa, Wydawnictwo WSP TWP.
7. Grewiński M., Karwacki A., Marzano G., Sempruch G. [2017], *Multiple Facets of Social Innovation*, in: *Introduction to social innovation*, M. Grewiński, G. Marzano (eds.), Mediolan, Udine.
8. Henriques A., Richardson J. (eds.) [2004], *The Triple Bottom Line. Does it All Add Up?*, Earthscan. Polskie tłumaczenie książki zostało wydane pod tytułem *TBL – czy wszystko się zgadza?*, Warszawa, WSP TWP, 2010.
9. Lizut J. (red.) [2014], *Zagrożenia cyberprzestrzeni*, Warszawa, WSP im. Janusza Korczaka.
10. Morel N., Palier B., Palme J. (eds.) [2015], *Polityka społeczna jako inwestycja*, Warszawa, WSP im. J. Korczaka.
11. Pieregud J. [2016], *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy*, w: *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, J. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieregud (red.), Gdańsk, Europejski Kongres Finansowy.
12. Pietrewicz J., Sobiecki R. [2017], *Przedsiębiorczość sharing economy*, w: *Sharing economy – gospodarka współdzielenia*, M. Poniatowska-Jaksch, R. Sobiecki (red.), Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH.
13. Poniatowska-Jaksch M., Sobiecki R. (red.) [2017], *Sharing economy – gospodarka współdzielenia*, Warszawa, Oficyna Wydawnicza SGH.
14. Sempruch G. [2015], *Definiowanie i konteksty interpretacyjne innowacji społecznych*, w: *Innowacyjna polityka społeczna*, M. Grewiński, A. Karwacki (red.), Warszawa, WSP im. J. Korczaka.
15. Yunus M. [2011], *Przedsiębiorstwo społeczne – kapitalizm dla ludzi*, Warszawa, ConCorda.
16. Yunus M. [2012], *Bankier ubogich – historia mikrokredytu*, Warszawa, ConCorda.
17. Yunus M. [2013], *Świat bez ubóstwa, czas na przedsiębiorstwo społeczne*, Warszawa, ConCorda.
18. *WeAreSocial* [2016], *We Are Social, Digital in 2016 Report*, <https://wearesocial.com>.

Prof. nadzw. **Mirosław Grewiński**, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej,
Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Janusza Korczaka.